

نکته

اشاره:

آنچه از نظر گرامی شما می‌گذرد، حاوی نکاتی در زمینه احکام است که معمولاً مورد پرسش هم قرار می‌گیرد. امید است با مطالعه این نکات، بتوانیم راهگشای دانش‌آموزان و دیگر پرسش‌کنندگان باشیم.

نکته یکم

می‌دانیم که طبق نظر شماری از مراجع تقلید، مسح و لمس کردن نام خداوند بزرگ، نوشته‌های «قرآن» و نام‌های معصومان (علیهم‌السلام) بدون طهارت و وضو حرام است. یکی از پرسش‌هایی که پیش می‌آید، این است: «آیا کسانی که این نام‌ها و نوشته‌ها را با دستگاه رایانه و ماشین تایپ، حروف چینی می‌کنند، واجب است که هنگام حروف چینی، با طهارت و وضو باشند؟»

مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، در پاسخ به این پرسش فرموده‌اند: «طهارت در این کار شرط نیست، ولی جایز نیست که نوشته (تایپ شده) آن را بدون طهارت، مسح و لمس کنند.»

سوال چهاردهم، شماره ۴۱

نکته دوم

است، برطرف کنند. البته شایسته است که مسلمان همیشه پاکیزه باشد.^۶

اگر در وضو یک بار سر یا پا را مسح کنیم، ولی آب روی سر یا پا را خوب فرا نگیرد، وظیفه ما چیست؟

نکته پنجم

همان گونه که دیده‌اید، بسیاری از نمازگزاران پس از پایان نماز خود، با یکدیگر دست می‌دهند و «مصافحه» می‌کنند. آیا این کار از نظر شرعی، مستحب است و ثواب دارد؟

حضرت آیت الله فاضل لنکرانی می‌فرماید: «محللی را که مسح کرده‌ایم، خشک و دوباره آن جا را مسح می‌کنیم و یا قسمتی از جای مسح را که خشک مانده است، به مقدار لازم مسح می‌کنیم.»^۷

حضرت آیت الله تبریزی در این باره فتوا داده‌اند: «روایت خاصی برای انجام دادن این کار از سوی شارع مقدس وارد نشده است، ولی روایاتی به طور مطلق از سوی شارع مقدس وارد شده که دست دادن و مصافحه کردن با شخص مؤمن، پس از قطع ارتباط با او، مستحب است. چون ارتباط میان دو یا چند نمازگزار مؤمن، با خواندن نماز قطع می‌شود، استحباب آن روایات مطلق، مورد خاص مصافحه پس از پایان نماز را نیز شامل می‌شود.»^۸

در این جا پرسش دیگر این است که: «چنانچه کسی روی پای خود را دو بار مسح کند، آیا وضوی او باطل می‌شود؟»
حضرت آیت الله فاضل لنکرانی در این باره می‌فرماید: «وضوی او باطل نمی‌شود و مسح دوم وی کار لغوی بوده است.»^۹

نکته سوم

معمولاً برخی از مستأجران برای این که اجاره خانه شان کم تر شود شرط می‌کنند، مقداری پول با عنوان قرض به صاحب خانه بدهند تا پس از یک یا چند سال که در آن خانه سکونت کردند، دوباره پول قرض داده شده به صاحب خانه را از او پس بگیرند. مسأله‌ای که به ذهن می‌آید، این است:

نکته ششم

هنگامی که می‌خواهیم در وضوخانه‌های عمومی، مانند وضوخانه‌های مساجد، ایستگاه‌های اتوبوس و قطار وضو بگیریم، آب وضوی اطرافیان ما روی صورت یا دست‌هایمان می‌ریزد، آیا وضوی ما باطل می‌شود؟

«با توجه به این که پول مذکور به مدت یک یا چند سال نزد صاحب خانه بوده است، آیا مستأجر پس از گرفتن این پول از صاحب خانه باید خمس آن را پرداخت کند؟»

حضرت آیت الله صافی گلپایگانی می‌فرماید: «چنانچه نیت کنیم و وضویمان را با مجموع آبی که در دستمان است ادامه دهیم - چه با آبی که خودمان می‌ریزیم و چه با آبی که از سوی اطرافیان ما ریخته می‌شود - این وضو اشکال ندارد و صحیح است.

حضرت آیت الله بهجت در پاسخ می‌فرماید: «اگر نیاز مستأجر به مسکن، بدون دادن این پول به صاحب خانه، تأمین نمی‌شود، پول قرض داده شده خمس ندارد؛ حتی اگر چند سال نزد صاحب خانه باقی بماند.»^{۱۰}

البته اگر آب وضوی دیگران روی جای مسح ریخته شود و به اندازه‌ای آن را تر کند که رطوبت کف دست ما به آن اثر نکند، باید ابتدا جای مسح را خشک کنیم و سپس مسح را انجام دهیم.»^{۱۱}

نکته چهارم

چنانچه زیر ناخن‌هایمان چرک باشد و وضو بگیریم، وضوی ما صحیح است؟

نکته هفتم

می‌دانیم که طبق نظر بسیاری از مراجع تقلید، مانند حضرت آیت الله وحید خراسانی^۱، کندن پوست میوه هنگام خوردن آن، مکروه و ترک آن ثواب دارد. گفتنی است که میوه‌ها بر دو گونه‌اند:

حضرت آیت الله وحید خراسانی در این زمینه می‌فرماید: «اگر زیر ناخنی که به اندازه معمول بلند است، چرک باشد، وضو با آن اشکال ندارد. ولی در صورتی که ناخن را بگیرند، باید برای وضو آن چرک را برطرف کنند و چنانچه ناخن بیش تر از حد معمول بلند باشد، باید چرک زیر ناخنی را که از حد معمول بلندتر

۱. میوه‌هایی که با پوست می‌خورند، مانند سیب و گلابی.
۲. میوه‌هایی که با پوست خورده نمی‌شوند، مانند لیمو و پرتقال.

برخی با خواندن این مسأله در رساله‌های توضیح المسائل، گمان کرده‌اند که کندن پوست هر میوه‌ای هنگام خوردن آن، مکروه است؛ حتی میوه‌هایی مانند لیمو و پرتقال که با پوست خورده نمی‌شوند. درحالی که منظور این است: هنگام خوردن میوه، کندن پوست میوه‌هایی مانند سیب و گلابی که با پوست خورده می‌شوند، کراهت دارد. به همین دلیل، شماری از مراجع تقلید مانند حضرت آیت‌الله سیستانی، بر این نکته تأکید فرموده‌اند.^{۱۱}

نکته هشتم

اگر رنگ مهر نماز مانند بعضی از مهرهای مساجد، بر اثر سجده‌های فراوان تغییر کند، آیا می‌توان بر این گونه مهرها سجده کرد و نماز خواند؟

بسیاری از مراجع تقلید، مانند حضرت آیت‌الله شبیری زنجانی، در پاسخ به این پرسش می‌فرمایند: «باید بین پیشانی نمازگزار و آنچه بر آن سجده می‌کند، چیزی نباشد. پس اگر تمام سطح مهر به قدری چرک باشد که پیشانی او به خود مهر نرسد، سجده‌اش باطل است. ولی چنانچه رنگ مهر تغییر کرده باشد، اشکال ندارد و نمازگزار می‌تواند بر این گونه مهرها سجده کند و نماز بخواند.»^{۱۲}

نکته نهم

برخی از دانش‌آموزان و دانشجویان در جلسه امتحان، از روی برگه شخص دیگری تقلب می‌کنند. البته گاه این شخص، به تقلب از روی برگه‌اش راضی است و حتی به این کار کمک نیز می‌کند و گاهی هم راضی نیست. حکم تقلب در مدرسه یا دانشگاهی که هزینه‌های آن از بیت‌المال مسلمانان پرداخت می‌شود، چیست؟

حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی می‌فرمایند: «تقلب در امتحانات جایز نیست. خواه شخصی که از روی برگه او تقلب می‌شود، به این کار راضی باشد و یا راضی نباشد؛ خواه در

مکان‌هایی باشد که مربوط به بیت‌المال مسلمانان است و یا نباشد...»^{۱۳}

نکته دهم

طبق نظر بیش‌تر مراجع تقلید، مانند حضرت آیت‌الله وحید خراسانی^{۱۴} و حضرت آیت‌الله بهجت^{۱۵}، یکی از چیزهایی که روزه را باطل می‌کند، فرو بردن تمام سر در آب است. اکنون چنانچه شخص روزه‌داری برای غسل، شست‌وشو یا مانند آن، به حمام رود و سر خود را زیر آب دوش برد، به گونه‌ای که آب سر او را به طول کامل فرا بگیرد، آیا روزه‌اش باطل می‌شود؟
حضرت آیت‌الله نوری همدانی چنین پاسخ داده‌اند: «رفتن زیر آب دوش حمام، حتی اگر آب همه سر و گردن شخص روزه‌دار را فرا بگیرد، روزه او را باطل نمی‌کند و روزه‌اش صحیح خواهد بود.»^{۱۶}

نکته یازدهم

گاه برای خواندن نماز، مهر در دسترس ما نیست، یا هنگام خواندن نماز، مهرمان گم و یا به جای دوری پرتاب می‌شود. در این صورت، اگر کاغذ، دستمال کاغذی و یا اسکناس در دسترس و یا همراهمان باشد، می‌توانیم از آن‌ها برای سجده کردن استفاده کنیم؟

حضرت آیت‌الله فاضل لنکرانی می‌فرمایند: «سجده کردن بر دستمال کاغذی صحیح است و بر اسکناس، چنانچه از چیزی که سجده بر آن صحیح است، ساخته شده باشد، می‌توان سجده کرد؛ هر چند بهتر است در حال اختیار بر اسکناس سجده نشود.»^{۱۷}

حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی نیز می‌فرمایند: «سجده بر کاغذ بی‌خط صحیح است»^{۱۸} و سجده بر کاغذ خط‌دار، در صورتی که خط‌ها مانع رسیدن پیشانی بر کاغذ نباشند و یا بین خط‌ها به مقداری که سجده بر آن صحیح است فاصله باشند، جایز است.»^{۱۹}

نکته دوازدهم

اگر شخصی بخوابد و به ما نگوید که وی را برای خواندن

افکاشنا گه شمشاد

نماز بیدار کنیم، آیا ما «وظیفه» داریم او را برای خواندن نماز بیدار کنیم؟

حضرت آیت الله صافی گلپایگانی در این زمینه می فرمایند: «چنانچه بیدار کردن شما باعث اذیت وی نمی شود، این کار اشکال ندارد. ولی معلوم نیست بر شما «وظیفه» باشد که او را برای خواندن نماز بیدار نمایید؛ هرچند انسان وظیفه دارد افراد خانواده خود را به منظور عادت دادن آنان به ادای نماز، برای خواندن نماز بیدار کند.»^{۱۹}

نکته چهاردهم

گاه انسان، داخل کشور و به ویژه خارج از کشور، به زن‌هایی برخورد می‌کند که حجاب شرعی را رعایت نمی‌کنند و اگر به رعایت کردن حجاب امر شوند، به آن اعتنایی نیز نمی‌کنند. در صورتی که شخصی نگاهش به این گونه زن‌ها بیفتد، از نظر شرعی چه حکمی دارد؟

نکته سیزدهم

حضرت آیت الله سیستانی حکم شرعی و شرایط این مسأله را چنین بیان فرموده‌اند: «نگاه کردن به این گونه زن‌ها، چنانچه بدون شهوت و ترس واقع شدن در کار حرام باشد، اشکال ندارد. در این حکم، میان زن‌های کفار و دیگر زن‌ها، و میان دست و صورت و جاهای دیگر بدن که معمولاً آن را نمی‌پوشانند، تفاوتی نیست.»^{۲۰}

در رساله «توضیح المسائل» می‌خوانیم که سجده کردن برای غیر خداوند بزرگ حرام است.^{۲۱} چند پرسش در این باره به ذهن می‌آید:

۱. برخی از مردم در برابر قبر امامان، مانند امام رضا (علیه السلام) و یا قبر امام زادگان، مانند حضرت معصومه (علیها السلام)، پیشانی خود را بر زمین می‌گذارند. آیا اینان کار حرامی انجام می‌دهند؟

نکته پانزدهم

گاه برخی از معلمان، دانش آموزان خود را تشبیه بدنی می‌کنند. آیا این کار معلمان جایز است؟

۲. آیا سجده در برابر غیر خدا، اگر برای تشکر و احترام باشد، باز هم جایز نیست؟

حضرت آیت الله مکارم شیرازی این چنین فتوا داده‌اند: «زدن دانش آموزان جایز نیست، مگر آن که این کار برای تربیت آنان لازم و با اجازه ولی دانش آموزان باشد. با توجه به این که در شرایط فعلی، آثار منفی آن بیش از آثار مثبت آن است، لازم است تا آن جا که امکان دارد، از انجام دادن این کار خودداری شود.»^{۲۲} شایان ذکر است که برخی از مراجع تقلید نیز فرموده‌اند: «چنانچه بر اثر تشبیه، بدن دانش آموز سرخ، کبود و یا سیاه شود، معلم باید دیه آن را بپردازد.»

۳. در چند جای «قرآن»، مانند آیه ۳۴ سوره بقره، آمده است که فرشتگان در برابر حضرت آدم (ع) سجده کردند. با توجه به حرام بودن سجده برای غیر خداوند بزرگ، این امر چگونه توجیه می‌شود؟

حضرت آیت الله تبریزی در پاسخ به این سه پرسش فرموده‌اند: ۱. «پیشانی گذاردن برخی از مردم بر زمین و در برابر قبر امامان یا امام زادگان (ع) چنانچه برای شکر خداوند بزرگ باشد [که مثلاً توفیق زیارت را نصیبشان فرموده است] اشکال ندارد؛ و الا حرام است.»^{۲۱}

نکته شانزدهم

یکی از ورزش‌های مرسوم در دنیا، مشت‌زنی یا بوکس است. با توجه به این که امروزه تغییراتی در آن داده‌اند و مشت‌زنان از لباس‌ها و کلاه‌های مخصوصی در این ورزش استفاده می‌کنند، آیا انجام این ورزش اشکال دارد؟

۲. سجده معروف در برابر غیر خدا، حتی اگر برای تشکر و احترام باشد، جایز نیست.^{۲۲}

۳. سجده فرشتگان برای حضرت آدم (ع) به امر خود خداوند بوده است و بعید نیست که آن سجود به معنی لغوی آن، یعنی مطلق خضوع باشد.^{۲۳}

سال چهارم، شماره ۱۱

باید در نماز شکر گوشت بخورد

حضرت آیت الله نوری همدانی درباره این ورزش فرموده اند: «انجام ورزش مُشت زنی، اگر برای مُشت زنان ضرر نداشته باشد و یا برای آنان ترسِ ضرر نباشد، اشکال ندارد.»^{۲۶}

نکته هفدهم

می دانیم که هنگام «تَخَلّی»^{۲۷} طرف جلوی بدن نباید رو به قبله یا پشت به قبله باشد.^{۲۸} اگر در جاهایی مانند دشت، بیابان، صحرا، قطار و هواپیما جهت قبله را ندانیم، وظیفه ما چیست؟ حضرت امام خمینی (قدس سره) می فرمایند: «در صورتی که ممکن است، انسان باید با جست و جو جهت قبله را پیدا کند و رو به قبله و یا پشت به آن تَخَلّی ننماید. اما اگر جست و جو برایش ممکن نباشد، باید صبر کند و تَخَلّی ننماید تا جهت قبله برایش معلوم گردد. و چنانچه تأخیر در تَخَلّی تا معلوم شدن طرف قبله برای وی مشکل باشد، به هر جهتی که می خواهد، تَخَلّی کند. و بعید نیست که اگر گمان او به یک طرف است، عمل طبق گمان خود بر وی لازم باشد.»^{۲۹}

نکته هجدهم

برخی از نمازگزاران به جای ذکر «بحول الله و قوته اقوم و اقعده»، ذکر «یا حی یا قیوم» را می گویند. آیا نمازشان اشکال دارد؟

همان گونه که می دانیم، اگر بخواهیم ذکرِی را به قصد «ورود» در نماز بگوییم، باید آن ذکر از سوی شارع مقدس در نماز «وارد» شده باشد، و الا گفتنش به قصد «ورود» جایز نیست.

حضرت آیت الله فاضل لنکرانی در این زمینه می فرمایند: «چنانچه شخصی نمی دانسته و در نمازهایش به جای ذکر بحول الله...، ذکر یا حی یا قیوم را گفته است، نمازهایی که خوانده است، باطل نیست. باید توجه داشت که در نماز، بحول الله... وارد شده است و گفتن ذکرِی غیر از آن، به قصد ورود جایز نیست. ولی چنانچه نمازگزار به قصد این که در نماز ذکرِی گفته و ثوابی برده باشد، یعنی به قصد «ذکر مطلق»، یا حی یا قیوم را بگوید، این کار برای او جایز است.»^{۳۰}

نکته نوزدهم

گروهی از شکارچیان، برخی از مردم و به ویژه جوانان به شکار می روند و مثلاً خرگوش شکار می کنند و گوشت آن را می پزند و می خورند. هنگامی که از آنان پرسیده می شود، چرا چنین کاری می کنید؟ در پاسخ می گویند: «خوردن گوشت خرگوش جایز و یا بالاتر از آن، مکروه است.» و یا این که می گویند: «خوردن گوشت خرگوش ماده - نه نر - اشکال دارد.»

این گروه از مردم باید توجه داشته باشند که بسیاری از مراجع تقلید، مانند حضرت آیت الله بهجت و حضرت آیت الله صافی گلپایگانی، فرموده اند: «خوردن گوشت خرگوش نه جایز و نه مکروه، بلکه حرام است.»^{۳۱} تفاوتی میان خرگوش نر و ماده وجود ندارد و از چنین کاری باید اجتناب کرد.^{۳۲}

نکته بیستم

بسیاری از مراجع تقلید، مانند حضرت آیت الله شبیری

زنجانی، می‌فرمایند: «کسی که وضو ندارد، (بنابر احتیاط) حرام است نام خداوند بزرگ را، به هر زبانی که نوشته شده باشد، لمس و مسّ کند...»^{۳۳}

بنابراین، لمس و مسّ کردن کلمات خدا، خداوند (فارسی) و الله (عربی) و God (انگلیسی) و مانند آن، بدون وضو حرام است.

نیز طبق فتوای مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله خامنه‌ای: «کسانی که نامشان عبدالله، حبیب‌الله و نظیر آن است، جایز نیست بدون وضو و طهارت، کلمه الله در نامشان را لمس و مسّ کنند؛ هر چند جزئی از یک نام مرکب باشد.»^{۳۴}

همچنین، ایشان می‌فرمایند: «بنابر احتیاط، احکام مربوط به کلمه الله باید نسبت به آرم جمهوری اسلامی ایران نیز رعایت شود.»^{۳۵} یعنی بدون وضو و طهارت آن را لمس و مسّ نکرد.

در پایان این نکات، این نکته مهم نیز به یاد سپردنی است: «ذکر نکته‌های احکام شناسی برای آشنایی بیشتر با احکام اسلامی است. از این رو، هر خواننده‌ای در صورتی می‌تواند به آن‌ها عمل کند که این نکته‌ها طبق فتوا و نظر مرجع تقلید خودش نیز باشد.»

زیرنویس

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۱۷۹، م ۳۱۷، ص ۱۸۰، م ۳۱۸.
۲. أجوبة الاستفتاءات، ج ۱، ص ۴۴، م ۱۶۰.
۳. جامع المسائل، ج ۱، ص ۴۸، م ۱۲۰.
۴. همان، ج ۲، ص ۹۲، م ۱۱۶.
۵. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۷۸۰، م ۶.
۶. توضیح المسائل، ص ۲۲۴، م ۲۹۷.
۷. استفتاءات جدید، ص ۸۷، م ۴۱۳.
۸. جامع الأحکام، ج ۱، ص ۳۵، م ۹۹.
۹. توضیح المسائل، ص ۶۷۹، م ۲۶۴۶.
۱۰. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۵۳۹ و ۵۴۰، م ۲۶۳۷.
۱۱. همان، ج ۱، ص ۵۴۳، م ۱۰۶۰.
۱۲. مجموعه استفتاءات جدید، ج ۱، ص ۴۹۵، م ۱۶۰۸.
۱۳. «توضیح المسائل»، ص ۴۷۲، م ۱۶۱۶.
۱۴. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۱، ص ۸۳۷، م ۱۵۷۲.
۱۵. «هزار و یک مسأله فقهی»، ص ۶۱، م ۲۱۹.
۱۶. «جامع المسائل»، ج ۲، ص ۱۳۵، م ۲۶۸ و ۲۶۹.

۱۷. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۱، ص ۵۵۲، م ۱۰۸۲.
۱۸. «مجموعه استفتاءات جدید»، ج ۱، ص ۶۸، م ۱۹۵.
۱۹. «جامع الأحکام»، ج ۲، ص ۸۹، م ۱۴۸۴.
۲۰. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۱، ص ۵۵۶، م ۱۰۹۰.
۲۱. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۱، ص ۵۵۶، م ۱۰۹۰.
۲۲. «استفتاءات جدید»، ص ۸۶، م ۴۰۹.
۲۳. «استفتاءات جدید»، ص ۸۶، م ۴۰۹.
۲۴. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۲، ص ۴۱۷، م ۲۴۳۴. پس از مسأله ۲۴۳۴.
۲۵. «مجموعه استفتاءات جدید»، ج ۱، ص ۴۸۶، م ۱۵۸۴.
۲۶. «هزار و یک مسأله فقهی»، ص ۱۳۳، م ۴۷۵.
۲۷. ادرار و مدفوع کردن.
۲۸. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۱، ص ۵۸، م ۵۹.
۲۹. «تحریر الوسيلة»، ج ۱، ص ۱۸، م ۵.
۳۰. «جامع المسائل»، ج ۲، ص ۱۳۵، م ۲۷۲.
۳۱. «توضیح المسائل مراجع»، ج ۲، ص ۵۳۲، م ۲۶۳۲. پیش از مسأله ۲۶۳۲.
۳۲. «جامع الأحکام»، ج ۲، ص ۳۱۷، م ۲۰۲۸ و ص ۳۱۸، م ۲۰۳۱.
۳۳. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۱۸۰، م ۳۱۹.
۳۴. أجوبة الإستفتاءات، ج ۱، ص ۴۳، م ۱۵۶.
۳۵. أجوبة الإستفتاءات، ج ۱، ص ۴۴، م ۱۶۲.

منابع (به ترتیب الفبا)

۱. أجوبة الاستفتاءات، آیت الله حاج سیدعلی حسینی خامنه‌ای، ۲ جلد، جلد اول، چاپ اول، بیروت، دارالوسيلة، ۱۴۱۶.
۲. استفتاءات جدید، آیت الله حاج شیخ میرزا جواد تبریزی، چاپ اول، قم، انتشارات سرور، ۱۳۷۸.
۳. تحریرالوسيلة، آیت الله حاج سید روح الله موسوی خمینی، ۲ جلد، جلد اول، چاپ دوم، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۹۰.
۴. توضیح المسائل، آیت الله حاج شیخ حسین وحید خراسانی، چاپ اول، قم، مدرسه الإمام باقرالعلوم (علیه السلام)، ۱۴۱۹ ق.
۵. توضیح المسائل مراجع، سید محمدحسن بنی هاشمی خمینی، ۲ جلد، جلد اول، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۶.
۶. توضیح المسائل مراجع، سید محمدحسن بنی هاشمی خمینی، ۲ جلد، جلد دوم، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷.
۷. جامع الأحکام، آیت الله حاج شیخ لطف الله صافی گلپایگانی، ۲ جلد، چاپ دوم، قم، مؤسسه انتشارات حضرت معصومه (ع)، ۱۳۷۸.
۸. جامع المسائل، آیت الله حاج شیخ محمدفاضل لنکرانی، ۲ جلد، چاپ پنجم، قم، [بی‌نا]. مطبوعاتی امیر (مرکز بخش)، ۱۳۷۷.
۹. مجموعه استفتاءات جدید، آیت الله حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی، تهیه و تنظیم: ابوالقاسم علیان‌نژادی، ۲ جلد، جلد اول، چاپ دوم، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۷۶.
۱۰. هزار و یک مسأله فقهی، آیت الله حاج شیخ حسین نوری همدانی، چاپ سوم، قم، مؤسسه مهدی موعود (ع)، ۱۳۷۸.